

เทศน์เช้า วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๐

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองขวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เวลาเราประพฤติปฏิบัติกัน เห็นไหม “พระ” เป็นผู้ประเสริฐ เวลาพุทธโธ พุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เห็นไหม “พระ” ถ้าแปลตามศัพท์เขาแล้ว พระผู้ประเสริฐ ถ้าพระในหัวใจนะ ถ้าเป็นพระนี่เป็นผู้ประเสริฐ พระเป็นผู้ประเสริฐ พระเป็นผู้ที่ชักนำเรา พระเป็นเนื่อนานุญของโลก

แต่ถ้าเป็นพระเพลิงนะ พระเพลิงมันเผาผลาญ มันไหม้ทำลายไปหมดเลย ถ้าเป็นพระที่ดี เห็นไหม พระที่ดีมันอยู่ที่ไหนละ ถ้าเป็นพระที่ดีมันมีหลักมีเกณฑ์ไง ถ้าหลักเกณฑ์ของพระที่ดี มันจะออกจากนอกกลุ่มนอกรทางไม่ได้ เพราะอะไร คุณ เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเยี่ยมมาร

“มารเอ๋ย เธอเกิดจากความคำริของเรา”

ถ้าความคำริ ความคิดผิดคิดถูก แต่เวลาครูบาอาจารย์ของเรา เวลาแสดงออกมามันเป็นอุบายนะ เวลาเราสั่งสอนลูกของเรา ลูกของเรานี้ประสาเลย มันไร้เดียงสา ความไร้เดียงสา ความพูดของการไร้เดียงสา เขาพูดประสาของเขา แล้วเราจะใช้อุบายวิธีการอย่างไร

อุบายอย่างนี้อุบายแบบเมตตา เห็นไหม เมตตาคุณ ปัญญาคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะรู้สัตว์ขนสัตว์ แต่รู้สัตว์ขนสัตว์เหมือนเด็กๆ เลย พวกเรานี้เหมือนเด็กๆ เลย เหมือนพ่อแม่ต้องคอยเอาใจเด็กๆ เลย เอาใจเด็กๆ นี้เอาใจเพื่อจะให้เด็กมัน สุดท้ายถ้ามีการศึกษา มันมีหลักมีเกณฑ์ของมัน มันมีที่ยืนในสังคมนะ แต่ถ้าเอาใจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่ขนาน ขนานไปเห็นไหม เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านพูดกับพระ

“เราเห็นพระ เห็นแล้วสงสารมาก เปรียบพระเหมือนกับดิน ถ้าจะปั้น โองปั้นไหต้องนวดดินให้ดี ถ้านวดดินที่ดีแล้ว ดินพอมันขยาดิแล้ว พอปั้น โองไปแล้วมันจะไม่ร่วนไม่ซึม”

เวลาการขนาบของครูบาอาจารย์ ท่านจะเป็นสภาวะแบบนั้น มันเป็นคุณนะ เป็นคุณ แต่ขณะที่เราโดนขนาบ มันก็น้อยเนื้อต่ำใจนะ มันเป็นไปได้อย่างไร ในเมื่อกิเลสในหัวใจของเรา เราทำอะไรแล้วมีแต่ความเสียหาย มีแต่ความเสียหาย.. มันก็น้อยเนื้อต่ำใจ

เวลาหลวงตาท่านพูดนะ เวลาท่านเอ็ด ท่านไม่ได้เอ็ดเรานะ ท่านเอ็ดกิเลสของเรา เอ็ดความผิดพลาดของเรา ไม่ได้เอ็ดตัวเรานะ เพราะอะไร เพราะเวลาท่านเทศน์ว่าการ เห็นไหม เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะรื้อสัตว์ขันธ์สัตว์ เวลาครูบาอาจารย์ท่านบอก

“ไม่มีคุณค่าอะไรเท่ากับน้ำใจของมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดมีคุณค่าเท่ากับความรู้สึก”

แล้วเวลาท่านแสดงธรรมขึ้นมา มันแสดงเข้าไปที่ความรู้สึกนั้น แล้วความรู้สึกนั้นมันโดนปกคลุมไว้ด้วยกิเลส เห็นไหม ว่ากิเลสคือว่าความเห็นแก่ตัว ความต่างๆ ฉะนั้นมันจะเจาะเข้าไปตรงนี้ มันจะมีกิเลสนี้คอยต้านทานไว้ แล้วถ้าฟังธรรมครูบาอาจารย์นะ ถ้ามันขนพองสยองเกล้า เวลามันสะเทือนหัวใจ ถ้าคนสะเทือนหัวใจ คนนั้นมีโอกาสนะ

แต่เวลาฟังธรรมกัน ฟังเข้าหูซ้ายทะลุหูขวา นี้ไม่ได้สิ่งใดๆ เลย สิ่งนี้เพราะกิเลสมันบังไว้ไง มันถึงไม่สะเทือนกิเลส ไม่สะเทือนหัวใจ เหมือนกับเราให้ยา แล้วมันไม่มีผลตอบสนองกับเรื่องของโรค เห็นไหม ไข้มันจะไม่หาย แต่ถ้าเราให้ยาแล้วผลสนองตอบกับไข้ เห็นไหม ไข้มันต้องโดนยานั้นทำลายไป เราจะหายจากโรคจากภัย

นี่ก็เหมือนกัน ถ้าฟังธรรม เห็นไหม ธรรมอย่างนี้ครูบาอาจารย์ เวลาเราประพฤติปฏิบัติ มันเป็นที่ปฏิบัติ มันเป็นความเห็น นี่ความคำริชอบ ความเพียรชอบ เห็นไหม ปัญญาคือความเห็นชอบ ถ้าความเห็นชอบ แต่กิเลสมันอยู่ในหัวใจของเรา มันเอาทิวฐิอันนี้ ความเห็นอันนี้มาปกป้องมัน ตัวมันเองเป็นกิเลสอยู่แล้วนะ แล้วมันยังเอาทิวฐิความเห็นมาปกป้องตัวมันเองอีก แล้วครูบาอาจารย์จะปลดเปลื้องตรงนี้ เห็นไหม

สิ่งที่เราเห็นนั่นเรารู้มัน สิ่งนั้นเห็นจริงรู้จริงทั้งนั้น เห็นจริงรู้จริงนะ แต่ความจริงมันเป็นอย่างนั้นไหมละ ถ้าไม่เป็นอย่างนั้นนะ มันรอวันเสื่อมสภาพนะ เพราะสรรพสิ่งนี้เป็นอนิจจัง สรรพสิ่งโลก

นี่เป็นอนิจจังเลย ถ้าเราเป็นอนิจจัง มันเป็นทุกข์อยู่แล้ว เราก็พยายามจะให้มันคงที่ ให้มันมีจุดยืนของมัน ให้มันมั่นคงกับชีวิตของเรา แล้วมันไม่มีอะไรมันคงหรือก สิ่งนี้มันต้องแปรสภาพไปธรรมดาของมัน นี่เป็นอนิจจังแล้ว

สิ่งใดเป็นอนิจจัง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา เห็นไหม สิ่งที่เป็นอนัตตา นิธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สัพเพ ธมมา อนัตตา สภาวะธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา สภาวะธรรม สมาริก็เป็นอนัตตา ทุกอย่างก็เป็นอนัตตา ปัญญาที่เป็นอนัตตา เพราะมันเกิดดับเกิดดับ เห็นไหม ในตัวมันเองเป็นอนัตตา เหมือนกับสารเคมี ตัวมันเองเป็นสารเคมี เห็นไหม แล้วเราต่างหากเอาพวกสิ่งสารเคมีมาทดลองวิจัย แล้วเราเอาสิ่งส่วนผสมของมัน ให้ออกมาเป็นค่าที่เราพอใจ

นี่ก็เหมือนกัน สิ่งที่มันเป็นอนัตตา มันเป็นความรู้สึก มันเป็นอนัตตาที่มันแปรสภาพอยู่ในหัวใจของเรา มันเหมือนกับสิ่งที่มีเป็นเคมีต่างๆ เห็นไหม มันเป็นอาการของใจ แล้วมันไม่มีใครใช้สอยมัน ใช้สอยมันไม่เป็น ไม่เอามาเป็นประโยชน์

สิ่งไม่เอามาเป็นประโยชน์ ถ้าเราทำความสงบของใจเข้าไป แล้วเราจับต้องสิ่งนั้นได้ เห็นไหม เวลาเขาทดลองวิทยาศาสตร์กัน เขาต้องมีห้องทดลองวิทยาศาสตร์ของเขาเนะ เขาต้องปลอดภัย ต้องต่างๆ ให้มันสะอาดต่างๆ เห็นไหม

สมาธิก็ไปทำใจสภาวะเป็นอย่างนั้น สิ่งสภาวะเป็นอย่างนั้น แล้วเวลาธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นพระไตรปิฎกอันนั้น นั่นเป็นทฤษฎีนะ นั่นเป็นชื่อของธรรม นั่นเป็นชื่อของนรกสวรรค์ เป็นชื่อของทุกๆ อย่างเลย แต่มันไม่เป็นสัจจะความจริงขึ้นมาเลย แต่ถ้าเราทำขึ้นมา เห็นไหม ทำสมาธิเกิดขึ้นมาจากเรา มีปัญญาขึ้นมาจากเรา สิ่งนี้มันเป็นประโยชน์กับเรา เห็นไหม ประโยชน์กับเราเกิดจากหัวใจ นี่พระผู้ประเสริฐ พระผู้ประเสริฐมันอยู่ที่ใจเราใจ “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต” พระผู้ประเสริฐในหัวใจของเราเนะ

เวลาไปกราบครูบาอาจารย์ เห็นไหม ไปกราบพระอรหันต์ ไปกราบครูบาอาจารย์ ไปกราบต่างๆ นั่นก็กราบจากภายนอก แต่เวลาถ้าใจนี้มันเป็นธรรมขึ้นมา เห็นไหม นี่อุปัฏฐากองค์สมเด็จพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้าเนะ อุบัติฐากใจของเรา อุบัติฐากความรู้สึกของเรา ถ้าเราเข้าถึงความรู้สึกของเรา เข้าถึงพุทโธ พุทธะ เห็นไหม ที่ว่าเข้าถึงพุทโธ พุทธะ เวลามหายานเขาบอก

“เวลาเข้าถึงพุทโธต้องฆ่าพุทโธก่อน เจอองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ฆ่าก่อน”

คำว่าฆ่าเนี่ยมันเป็น สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา มันเป็นบุคลาธิษฐาน มันเป็นการทำลายอวิชชาไง เพราะว่าถ้าเราไปเจอสิ่งใด เห็นไหม เวลาครูบาอาจารย์ท่านบอก

“เป็นจุดและต่อม ไอ้โฮ..สว่างไสวไปหมดเลย ไม่กล้าทำลายเลยนะ” แต่เวลาผ่านตรงนี้ไป “เป็นกองจี้ควาย” ขณะที่เราไปเจอนี้ เราไปเห็นสิ่งมหัศจรรย์ เราไม่กล้าทำลายนะ เราไปทะนุถนอมมัน เราไปเห็นความรู้สึกของเรา เราไปทะนุถนอมมัน ไม่รู้เลยว่านั่นไปทะนุถนอมกิเลสนะ ไม่รู้เลยว่าเราไปทะนุถนอม ความยึดมั่นถือมั่นของใจเราไปทะนุถนอมมันเอง เพราะเราไม่เข้าใจสภาวะนี้ เราถึงว่า สิ่งนี้เป็นกรรม สิ่งนี้เป็นกรรม

นี่กรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเราไม่เคยประสบสิ่งนี้ เราจะไม่เข้าใจสภาวะสิ่งนี้เลย ครูบาอาจารย์ที่ท่านผ่านสภาวะสิ่งนี้มา ท่านจะบอกว่า “ถ้าเจอแล้วให้ฆ่า ให้ทำลายก่อน” เพราะทำลายกองจี้ควายนี้ไง ทำลายความว่างไง เพราะความว่างอันนี้มันเป็นอาการของใจ มันว่างเพราะใจเป็นผู้รู้ว่างใช่ไหม? สิ่งที่เราไปรู้ว่าว่าง ความว่างต่างๆ นี้ แล้วเราไปถึง เราไม่กล้าทำลายหรอก เพราะมันเป็นความมหัศจรรย์ มันเป็นกิเลสอย่างละเอียด

จากกิเลสหายๆ ของเรานี้เป็นวิปัสสนุกิเลส วิปัสสนุกิเลส เห็นไหม โอภาส ความโอภาส ความโอภาสต่างๆ สิ่งที่เป็นวิปัสสนุกิเลสเนี่ยความว่างต่างๆ นี้เป็นวิปัสสนุกิเลสทั้งหมดเลย เป็นกิเลสอย่างละเอียดไง กิเลสอย่างหายได้พาเราทุกข์ยากอยู่ กิเลสอย่างละเอียดนี้ก็จะเข้าไปเห็นสภาวะ แต่ก็ไปตื่นเต้นกับสภาวะแบบนั้น แล้วไปตื่นเต้นสภาวะแบบนั้น มันไม่ได้ทำลาย มันไม่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เห็นไหม สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา สภาวะธรรมเป็นอนัตตา มันต้องแปรสภาพไป เดี่ยวจะคอดก เดี่ยวจะเสียใจนะ เพราะเราไม่มีอุปสรรคขึ้นมา ไม่มีการกระทำของมรรคญาณขึ้นมา ถ้ามรรคญาณขึ้นมา นะทำอย่างไร มรรคหายาบ มรรคละเอียด มันจะละเอียดล่อเข้าไปต่างๆ ขึ้นเป็นชั้นเป็นตอนขึ้นไป

สิ่งนี้พระผู้ประเสริฐในใจของเรามันจะประเสริฐนะ ถ้าเป็นกิเลสมันเป็นพระเพลิง มันเผาเราทำลายหมดนะ แม้แต่สร้างบุญญาธิการมา สร้างสมาธิมา ทำปัญญาขึ้นมา แล้วมันก็เผาทำลายไปหมดเลย กิเลสมันแอบอ้างทำลายสิ่งนี้ไปตามอำนาจของมัน เห็นไหม มันก็เสื่อมสภาพของมันไป แล้วไม่เป็นประโยชน์สิ่งใดๆ เลย ไม่เป็นประโยชน์กับตัวมันเอง

สิ่งที่เป็นประโยชน์ สิ่งที่ควรเป็นสารเคมีที่เราจะเอามาวิจัยเป็นประโยชน์กับเรา แต่เราใช้มันไม่เป็น ครูบาอาจารย์สำคัญตรงนี้ไง ถ้าครูบาอาจารย์สำคัญตรงนี้ มันจะทำให้สิ่งนี้เป็นประโยชน์กับเรา เห็นไหม ของมีอยู่กับเรานะ เวลาครูบาอาจารย์ท่านบอก “สิ่งที่สำคัญที่สุดคือน้ำใจของคน” นี่น้ำใจของมนุษย์ เห็นแก่น้ำใจ เห็นแก่ความเห็นอันนี้ เห็นแก่ความสุขความทุกข์อันนี้ ท่านถึงตรากตรามา เพราะพวกเราไง ตรากตรามา นะ ตรากตรามา เป็นครูเป็นอาจารย์ เป็นแบบอย่าง เห็นไหม

เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระอานนทร์ร้องให้เลย “ดวงตาของโลกดับแล้ว” นี่ก็เหมือนกัน เป็นผู้ที่ชี้ถูกชี้ผิดจากความเห็นจากภายใน ไม่ใช่ชี้ถูกชี้ผิดจากภายนอก เพราะชี้ถูกชี้ผิดจากภายนอกมันเป็นการประชาสัมพันธ์ มันเป็นกระแส มันสามารถสร้างได้ ความเป็นไปของโลกนี้สร้างได้ ผิดให้เป็นถูก ถูกให้เป็นผิดนี้สร้างได้ แล้วเราไปชี้ว่าสิ่งนี้ถูก กระแสมันเปลี่ยนไป ลมการเมืองเปลี่ยนไป ทุกอย่างเปลี่ยนไป มันจะเป็นถูกเป็นผิดไปตลอดเวลา

แต่ถ้าเป็นกระแสจากภายในนะ กระแสจากภายใน กระแสคืออะไร กระแสคืออวิชชา กระแสคือสิ่งที่จับคนให้ไปเกิดไปตาย สิ่งที่เป็นไป สิ่งนี้มันเป็นสมบัติของเราโดยตรง มันเห็น เห็นไหม ถ้าจิตพ้นจากกิเลสแล้วมันว่างหมด มันครอบคลุมสามโลกธาตุ ใจดวงนี้มันเป็นต้นเหตุ มันเป็นตัวพาเกิดพาตายในวัฏฏะตรงนี้

แล้วถ้าทำลายตรงนี้หมด เห็นไหม กระแสตัวนี้ดับ ความขับเคลื่อนของใจดับหมด ไม่มีสิ่งใดขับเคลื่อนไปอีกแล้ว เห็นไหม อุปกิเลสเป็นความว่าง เป็นพลังงาน เป็นการขับเคลื่อน ในอุปกิเลสอย่างละเอียดจะไม่มีในหัวใจเลย หมดไป ลื่นไปจากใจ แล้วมันเหลืออะไร? ใจที่มันขับเคลื่อน กิเลสหมดแล้วมันเหลืออะไร?

“มันเหลือความจริง มันเหลือธรรมชาติ มันเหลือความจริงอันหนึ่ง”

สิ่งที่เหลืออันนี้ ถ้าเหลือมันก็ต้องเป็นภวาสวะ เหลือกก็เป็นตัวตน เหลืออย่างนี้นี้สมมุติ ภาษาสมมุติ แต่มันจะบอกสิ่งที่มันมีอยู่ในหัวใจใจ สิ่งที่มันเป็นไปที่มันสะอาดในหัวใจ เห็นไหม สิ่งนี้ไม่มีพลังงานขับเคลื่อน มันเป็นสิ่งที่สงบเย็น เขาว่าสงบเย็นก็ปล่อยวางก็สงบเย็น ถ้าสงบเย็นเป็นนิพพานนะ น้ำแข็งก็เป็นนิพพาน น้ำแข็งมันก็เย็นของมัน มันก็ไม่ได้ทำลายใคร

สงบเย็น ใครเป็นเจ้าของสงบเย็นล่ะ? สงบเย็น ใครเป็นคนรู้สงบเย็นล่ะ? สงบเย็นแล้วใครเป็นคนทำลายความสงบเย็นในหัวใจนั้นล่ะ? มันมีเจ้าของ มีผู้รับรู้ มีผู้ขับเคลื่อน มันเป็นสิ่งมีชีวิต สงบเย็นอย่างมีชีวิต ไม่ใช่สงบเย็นแบบก้อนน้ำแข็งที่มันไม่มีชีวิต มันจะรอแต่ละลายไปนะ มันจะระเหยไปในอากาศ มันจะไม่มีอะไรเป็นเจ้าของมันเลย

เพียงแต่ในปัจจุบันนี้ เราเอามาเป็นธุรกิจ เห็นไหม เราเอามาเป็นประโยชน์กับเรา เอามากิน เอามาใช้มาสอยเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข ร่มเย็นเป็นสุขของอะไร มันเป็นปัจจัยเครื่องอาศัย มันไม่เป็นสัจจะความจริงหรอก สัจจะความจริงมันเกิดขึ้นมาจากภายใน

ถ้าภายในอันนี้ เห็นไหม ถ้ามันเป็นพระผู้ประเสริฐ มันจะเข้าถึงทำนองคลองธรรม จะเข้าไปในธรรมและวินัย เห็นไหม แต่ถ้าเป็นพระเพลิงนะมันเผา เผาทั้งตัวเราเองนะ เผาทั้งโอกาส เผาทั้งการกระทำของเรา แล้วก็ถ้าใจมันตกต่ำ ใจมันเสื่อมสภาพแล้ว มันก็ไปทำลายธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อ่างอิงใจ อ่างอิงทำลายไปหมดเลย จนจะไม่เหลืออะไรเป็นหลักเป็นเกณฑ์ จะไม่เหลืออะไรเป็นถนนหนทาง เป็นข้อวัตรปฏิบัติให้อนุชนรุ่นหลัง เห็นไหม อนุชนรุ่นหลังเขาจะได้ อ่างอิง เขาจะได้ดำเนินได้

พระกัสสปะเป็นพระอรหันต์ เวลาถือธุดงค์วัตร เห็นไหม พระอรหันต์นะ ไม่มีกิเลสเลย ถือธุดงค์วัตรจนวันตายนะ จนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถาม

“กัสสปะทำเพื่ออะไร?”

“เพื่อเป็นที่อ้างอิง เป็นคติของอนุชนรุ่นหลัง เขาได้อ้างอิงว่าสิ่งนี้เราทำอย่างนี้ ชุคคงวัตรทำอย่างนี้ๆ”

นี่มันเป็นปฏิปทาเครื่องดำเนินเพื่ออนุชนรุ่นหลังไง กับถ้าเป็นผู้ประเสริฐ มันจะทะนุถนอมสิ่งนี้ไว้

ถนนหนทางนี้คือสิ เราเป็นสาธารณะประโยชน์ เราจะทำให้เป็นประโยชน์กับคนอื่น เราจะรักษาไว้เพื่อประโยชน์คนอื่น แต่ถ้าเป็นคนเห็นแก่ตัว เป็นคนที่ว่ามันทำลายข้อวัตรปฏิบัติ ก็ทำลายถนนหนทางนี้ไง ทำลายถนนหนทางให้คนก้าวเดินขึ้นมาไม่ได้อีก คนจะไม่มีหนทางไป มันจะอันตรธานหมดเห็นไหม นี่พระเพลิง

พระผู้สงบ พระผู้ที่เป็นพระผู้ประเสริฐ มันจะเป็นประโยชน์กับโลก แต่พระเพลิงเผาตัวเองก่อน เพราะการคิดทำลาย การคิดของเราเนี่ย มันคิดขึ้นมาในหัวใจ มันเป็นกรรมของใจนี้ก่อน มโนกรรมเกิดที่ใจเรา มันเผาเราแล้วนะ แล้วเราไปทำลายคนอื่น ทำลายถนนหนทาง ทำลายออกไปแล้ว คิดคือสิเราไปทำลาย ผลมันเกิดที่ใครล่ะ เกิดที่ใจเรา สิ่งที่ใจเราเป็นไปนะ ผลเกิดกับใจตลอด

ในศาสนาเรามันอยู่ที่เรามีหุมีตา แล้วเราจะรักษาของเรา รักษาของเราเนะ รักษาประโยชน์ของเรา รักษาหัวใจของเรา โลกเป็นสภาวะแบบนั้น รับรู้ไว้แล้วค้ำไว้ในใจ ไม่เห็นด้วยกับโลกเขา เรารักษาใจของเรา แล้วเราจะเป็นผู้ประเสริฐของเรา

ศาสนานี้สำคัญตรงนี้ไง สำคัญให้อาเราให้พ้นให้ได้ก่อน ถ้าเราพ้นได้ เห็นไหม เราเป็นผู้ที่มีวิชากร เราจะสอนใครก็ได้ ถ้าอาเราพ้นไม่ได้ก่อนนะ ตาบอดด้วยกันทั้งหมด ตาบอดจูงคนตาบอดแล้วมันจะจูงกันไปไหนล่ะ? คนตาดีคนหนึ่งนะ คนตาบอดมหาศาลเลย มีคนตาดีคอยบอกซ้ายบอกขวานะ สิ่งนั้นสังคมยังเป็นประโยชน์ขนาดนั้นเลย

ถึงต้องพยายามเอาหัวใจของเราให้ได้ ให้เห็นหนทาง ถ้าเห็นหนทางแล้วจะทะนุถนอม จะรักษาเหมือนครูบาอาจารย์ เห็นไหม หลวงปู่มั่นเก็บเล็กผสมน้อย ทะนุถนอมมากเลย เวลาพระปฏิบัติ

นะ ให้ฝึกฝน เดียวมันจะไม่มีข้อวัตรติดหัวมัน คำว่ามีข้อวัตรติดหัว มันหมายถึงว่ารู้ถูกรู้ผิดใจ ถ้ามีข้อวัตรติดหัว ข้อวัตรคือเรารู้จักถูกรู้จักผิด เราทำผิดทำถูกเราจะรู้นะ เห็น ไหมท่านบอกว่า

“ให้มีข้อวัตรติดหัวมันไว้”

ติดหัวคือพระที่ประพฤติปฏิบัติใหม่ นะให้รู้ถูกรู้ผิด รู้ผิดทำให้เราเสื่อมสภาพ ถูกจะทำให้เจริญรุ่งเรืองในหัวใจ เห็นไหม นี่ดีและชั่ว จนถึงที่สุดแล้วข้ามพ้นทั้งดีและชั่ว แต่ก็รักษาสิ่งนี้ไว้ให้กับอนุชนรุ่นหลัง เอวัง